

Wpływ nowej treści kary ograniczenia wolności na czynności zawodowego kuratora sądowego związane z jej wykonywaniem

Wprowadzenie

Kara ograniczenia wolności ma w polskim prawie karnym stosunkowo krótką tradycję, bowiem została do niego wprowadzona dopiero wraz z wejściem w życie Kodeksu karnego z 1969 r.¹ Choć od początku istotę omawianego środka prawnokarnej reakcji na przestępstwo stanowiła nieodpłatna, kontrolowana praca, którą skazany zobowiązany był wykonywać, to materialno-prawny kształt tej instytucji, na skutek kolejnych nowelizacji k.k., ulegał poważnym zmianom². Zapoczątkował je Kodeks karny z 1997 r., który dokonał gruntownego przemodelowania omawianej kary, co spowodowane było próbą uczynienia z niej alternatywy dla krótkoterminowej kary pozbawienia wolności oraz grzywny, a także dostosowania jej do coraz powszechniejszego na świecie środka tak zwanego *community service*.

Do najważniejszych, dokonanych wówczas zmian, zaliczyć należy określenie wymiaru kary na niższym poziomie niż to czynił k.k. z 1969 r., to jest od 1 do 12 miesięcy (art. 34 § 1 k.k.)³, wprowadzenie, jako zasadniczej postaci tej kary, obowiązku wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne, wskazanej przez sąd, w wymiarze od 20 do 40 godzin w stosunku miesięcznym, zaś jako jej postaci alternatywnej, tak zwanego potrącenia z wynagrodzenia za pracę w wysokości 10–25% na

¹ Ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. Kodeks karny (Dz. U. Nr 13, poz. 94 ze zm.) – dalej k.k.

² W Kodeksie karnym z 1969 r. treść tej kary stanowiły elementy o charakterze obligatoryjnym, to jest zakaz zmiany bez zgody sądu miejsca stałego pobytu, obowiązek pracy wskazanej przez sąd, pozbawienie prawa sprawowania funkcji w organizacjach społecznych, obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary (art. 33 § 2 k.k.), oraz obowiązki fakultatywne, to jest obowiązek naprawienia w całości lub w części szkody wyrządzonej przestępstwem i obowiązek przeproszenia pokrzywdzonego; kara ta mogła zostać wymierzona na okres od 3 miesięcy do 2 lat; zob. więcej na ten temat R. Giętowski, *Kara ograniczenia wolności w polskim prawie karnym*, Warszawa 2007, s. 20 oraz podana tam literatura.

³ Zob. J. Zagórski, *Orzekanie i wykonywanie kary ograniczenia wolności oraz pracy społecznie użytecznej w Polsce*, Warszawa 2003, s. 51

rzecz Skarbu Państwa albo na cel społeczny wskazany przez sąd połączonego z zakazem rozwiązania przez skazanego (w okresie odbywania kary) stosunku pracy bez zgody sądu (art. 35 § 1 i 2 k.k.). Spośród innych obowiązków o charakterze obligatoryjnym pozostawiono zakaz zmiany miejsca stałego pobytu bez zgody sądu oraz obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących odbywania kary, rezygnując jednocześnie z zakazu sprawowania funkcji w organizacjach społecznych jako obowiązku immanentnie związanego z omawianą karą.

Ponadto jako obowiązki o charakterze fakultatywnym przewidziano między innymi obowiązek przeproszenia pokrzywdzonego, wykonywania ciężącego na skazanym obowiązku alimentacyjnego, powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, naprawienia szkody w całości lub w części albo uiszczenia świadczenia pieniężnego, nadając jednocześnie tej instytucji charakter „probacyjny”. Poza tym wprowadzono możliwość oddania skazanego pod dozór kuratora sądowego lub innej instytucji wskazanej w przepisie (art. 36 § 1 i 2 k.k.). Wspomnieć należy, iż przewidziano wówczas także możliwość warunkowego zawieszenia wykonania kary ograniczenia wolności (art. 69 § 1 k.k.).

Kolejna zmiana przepisów prawa karnego materialnego, która istotnie wpłynęła na kształt kary ograniczenia wolności, została dokonana ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny, ustawy – Kodeks postępowania karnego, ustawy – Kodeks karny wykonawczy, ustawy – Kodeks karny skarbowy oraz niektórych innych ustaw⁴. Jej efektem była między innymi rezygnacja z udziału sądu we wskazywaniu rodzaju pracy, którą ma wykonać skazany oraz określaniu miejsca jej wykonywania (art. 34 § 2 pkt 2 k.k. i art. 35 § 1 k.k.), rezygnacja z możliwości oddania skazanego na karę ograniczenia wolności pod dozór kuratora lub innego podmiotu, określonego w art. 36 § 1 k.k.; rozszerzenie możliwości orzekania środków o charakterze probacyjnym na wszystkie wymienione w art. 72 k.k. obowiązki oraz ograniczenie dokonywania potrąceń z wynagrodzenia wyłącznie na cel społeczny, wskazany przez sąd (art. 35 § 2 k.k.).

Rola kuratora sądowego w procesie wykonywania kary ograniczenia wolności

Podkreślić należy, iż wydanie wyroku otwiera drogę do postępowania wykonawczego, którego zadaniem jest doprowadzić do efektywnego wykonania orzeczonej kary.

Z punktu widzenia omawianej kary, istotny jest zatem nie tylko jej model materialno-prawny, ale również przepisy regulujące zasady jej wykonywania. Nie ulega jed-

⁴ Dz. U. Nr 206, poz. 1589; ustawa weszła w życie dnia 8 czerwca 2010 r.

nak wątpliwości, że nadany tej karze przez ustawodawcę kształt materialno-prawny ma istotny wpływ na proces jej wykonywania.

Fundamentalną rolę w procesie wykonywania kary ograniczenia wolności odgrywa sądowy kurator zawodowy. Podkreślić trzeba, że uchwalony wraz z Kodeksem karnym Kodeks karny wykonawczy z 1997 r.⁵ podniósł istotnie rangę zawodowego kuratora sądowego, czyniąc go organem postępowania wykonawczego⁶ i wyposażając w narzędzia dające większą autonomię w zakresie podejmowanych decyzji.

Ponadto powierzył temu podmiotowi dokonywanie czynności związanych z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności (art. 55 § 2 k.k.w.)⁷. Wprawdzie przepis art. 55 § 2 k.k.w. nie precyzował owych czynności, to śmiało można stwierdzić, że od początku miały one szeroki zakres i obejmowały dwie grupy czynności, a mianowicie związane z organizowaniem oraz z kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności. W zależności od wariantu, w jakim kara ta została orzeczona⁸, mogły być ponadto podejmowane odpowiednio czynności w ramach jednej lub obu grup, dodatkowo różnicowane wobec poszczególnych skazanych.

Wspomniana już wcześniej ustawa z dnia 5 listopada 2009 r.⁹ dokonała również zmian w kodeksie karnym wykonawczym. Z punktu widzenia omawianego tematu najważniejsze z nich dotyczą przekazania zawodowym kuratorom sądowym obowiązku wskazania rodzaju pracy, którą skazany ma wykonać, oraz określenia miejsca jej wykonania (wcześniej leżało to w gestii sądu orzekającego karę), oraz przekazania kuratorom wszystkich pozaorzeczniczych czynności związanych z organizowaniem i wykonywaniem kary ograniczenia wolności¹⁰. Ponadto, co nie pozostawało bez wpływu na pracę kuratorów sądowych, rozszerzono krąg podmiotów, w których może być wykonywana praca będąca istotą kary ograniczenia wolności, a także sprowadzono do niezbędnego minimum czynności administracyjne związane z organizacją i dokumentowaniem przebiegu wykonywania pracy (art. 58 k.k.w.)¹¹.

⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557, ze zm.) – dalej k.k.w.

⁶ Por. S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, wyd. 3, Warszawa 2010, s. 62.

⁷ *Ibidem*, s. 264.

⁸ Na przykład kara ograniczenia wolności w formie obowiązku pracy połączona z obowiązkami probacyjnymi i (lub) dozorem; kara ograniczenia wolności w formie potrącenia z wynagrodzenia za pracę, połączona z obowiązkami probacyjnymi i (lub) dozorem; kara ograniczenia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania, itp.; więcej na ten temat zob. M. Niewiadomska-Krawczyk, *Czynności zawodowego kuratora sądowego dla dorosłych związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności*, [w:] T. Kalisz (red.) *Kary i środki wolnościowe w perspektywie praktyki orzeczniczej i wykonawczej*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, 2014, t. XXXIII, s. 163.

⁹ Ustawa wskazana w przypisie 4.

¹⁰ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Lex el. [dostęp 07.04.2016].

¹¹ *Ibidem*.

Powyższe zmiany *de facto* uczyniły z zawodowego kuratora sądowego „gospodarza” procesu wykonywania kary ograniczenia wolności, podejmującego wszystkie niezbędne w tym procesie czynności poza orzeczniczymi, które nadal pozostawały w gestii sądu¹².

Na podstawie poczynionych wyżej rozważań można pokusić się o wskazanie katalogu czynności zawodowego kuratora sądowego związanych z wykonywaniem kary ograniczenia wolności, jaki powstał na gruncie prawa karnego wykonawczego po dniu 8 czerwca 2010 r., a zatem po dokonaniu opisanych wyżej zmian.

Przed wszystkim wskazać należy, że k.k.w. nie grupuje omawianych czynności w jednym odrębnym rozdziale ani też nie posługuje się wprost pojęciem „zadań” kuratorów sądowych, a jedynie wspomina o „zakresie działania” oraz o „prawach i obowiązkach”. Z tych sformułowań należy jednak wywieść, że „zakres działania” kuratorów sądowych wyznaczony jest przez ich prawa i obowiązki, które określają zadania tych podmiotów i podejmowane w ich ramach czynności¹³. Stworzenie katalogu (choćby ogólnego) tych czynności wymaga sięgnięcia zarówno do przepisów art. 53–66 k.k.w., regulujących wykonywanie kary ograniczenia wolności, jak i do przepisów rozdziału XI k.k.w. „Prawa i obowiązki kuratora sądowego, wykonywania dozoru, warunkowego umorzenia postępowania i warunkowego zawieszenia wykonania kary”, a także do aktów wykonawczych, to jest Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 26 lutego 2013 r. w sprawie sposobu wykonywania obowiązków i uprawnień przez kuratorów sądowych w sprawach karnych wykonawczych¹⁴ i Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 1 czerwca 2010 r. w sprawie podmiotów, w których jest wykonywana kara ograniczenia wolności oraz praca społecznie użyteczna¹⁵.

Analiza wspomnianych wyżej aktów prawnych prowadzi do kilku wniosków. Przed wszystkim wykonaniu przez zawodowego kuratora sądowego nie podlegają orzeczenia skazujące na karę ograniczenia wolności w postaci potrącenia, gdyż zgodnie z treścią art. 59 § 1 k.k.w., w tym zakresie obowiązki ciążyą nadal na sądzie. Zawodowy kurator sądowy podejmuje zatem czynności związane z wykonywaniem kary ograniczenia wolności orzeczonej w postaci nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne. Niezależnie od różnic w poglądach należy przyjąć, że chodzi tu zarówno o karę podlegającą wykonaniu, jak i orzeczoną z warunkowym zawieszeniem jej wykonania¹⁶.

¹² Zob. M. Niewiadomska-Krawczyk, *op. cit.*, s. 167.

¹³ Por. L. Bogunia, *Kurator jako organ prawa karnego wykonawczego*, NKPK, 1998, t. III, s. 181.

¹⁴ Dz. U. z dnia 11 marca 2013 r., poz. 335 – dalej r.s.w.s.k.w.

¹⁵ Dz. U. z 2010 r., Nr 98, poz. 634 – dalej p.r.p.w.k.

¹⁶ Por. K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*. Warszawa 2005, s. 256 oraz S. Lelental, *op. cit.*, s. 263.

Nie ulega wątpliwości, że w każdym przypadku kurator sądowy, wykonując orzeczenie o karze ograniczenia wolności, powinien mieć na uwadze cele wykonywania tej kary, określone w art. 53 § 1 k.k.w., to jest wzbudzenie w skazanym woli kształtowania jego społecznie pożądaných postaw, w szczególności poczucia odpowiedzialności oraz potrzeby przestrzegania porządku prawnego¹⁷.

Proces wykonywania kary poprzedza przesłanie przez sąd odpisu wyroku właściwemu sądowemu kuratorowi zawodowemu (art. 56 § 1 k.k.w.), przy czym wskazać należy, iż owym kuratorem będzie kurator zawodowy tego sądu rejonowego, w którego właściwości skazany ma miejsce stałego pobytu. Zgodnie bowiem z treścią art. 54 k.k.w. zasadą jest wykonywanie tej kary w miejscu pobytu lub zatrudnienia skazanego albo w niewielkiej odległości od tego miejsca¹⁸.

Pierwszą czynnością podejmowaną przez kuratora sądowego po otrzymaniu odpisu wyroku do wykonania powinno być wezwanie skazanego i pouczenie go o prawach i obowiązkach oraz o konsekwencjach wynikających z uchylania się od odbywania kary (art. 57 § 1 k.k.w.), co powinno nastąpić w ciągu 7 dni od doręczenia orzeczenia¹⁹. Oznacza to, że wezwanie do stawienia w sądzie jest podstawowym sposobem nawiązania kontaktu ze skazanym i kurator nie musi w tym celu udawać się do miejsca zamieszkania skazanego²⁰. Z drugiej strony, zarówno niestawienie skazanego w sądzie, brak zgody na podjęcie pracy, jak i jej niepodjęcie w wyznaczonym terminie czy uchylanie się od innych nałożonych obowiązków, skutkuje skierowaniem przez kuratora sądowego wniosku o orzeczenie kary zastępczej²¹.

Istotne znaczenie dla dalszego procesu wykonywania kary ograniczenia wolności ma pierwsza rozmowa kuratora ze skazanym, podczas której kurator podejmuje decyzję co do rodzaju, miejsca oraz terminu rozpoczęcia pracy, przy czym kurator ma możliwość zmiany swojej decyzji w tej sprawie (art. 57 § 4 k.k.w.). Decyzja ta podlega kontroli sądu i dlatego powinna odpowiadać wymogom formalnym²².

W trakcie wykonywania kary ograniczenia wolności czynności kuratora sądowego koncentrują się natomiast wokół organizowania i kontrolowania tej kary oraz nałożonych na skazanego obowiązków fakultatywnych (art. 55 § 2 k.k.w.). Do ich podejmowania stosuje się odpowiednio przepisy o dozorcze i kuratorze sądowym (art. 55 § 2 k.k.w.

¹⁷ Zob. M. Niewiadomska-Krawczyk, *op. cit.*, s. 166.

¹⁸ Wyjątkowo za wykonywaniem tej kary w innym miejscu przemawiać mają „ważne względy” – art. 54 k.k.w.

¹⁹ Więcej na temat formy pouczenia oraz terminu do wezwania skazanego zob. M. Niewiadomska-Krawczyk, *op. cit.*, s. 169.

²⁰ Por. K. Postulski, *Zmiany w wykonywaniu kary ograniczenia wolności*, „Probacja” 2011, nr 3, s. 126.

²¹ Przepis ten wywołuje kontrowersje w doktrynie; szerzej na ten temat, zob. S. Lelental, *op. cit.*, s. 278.

²² K. Postulski, *Zmiany w wykonywaniu...*, s. 128

in fine). Mimo różnic interpretacyjnych odnoszących się głównie do braku wskazania w treści tego przepisu, konkretnych przepisów o dozorze czy kuratorze sądowym, które miałyby tu zastosowanie²³, wskazać należy, że chodzić tu będzie o odpowiednie stosowanie na przykład art. 169 i 170 k.k.w., a także art. 173 § 1 i 2, które mogą mieć zastosowanie także wprost²⁴. Dotyczy to następujących czynności zawodowego kuratora sądowego: kontrolowanie w okresie próby wykonania przez skazanego nałożonych na niego obowiązków, składanie wniosków o rozszerzenie, zmianę lub ustanowienie obowiązków w okresie próby, o zwolnienie od wykonania tych obowiązków, składanie wniosków dotyczących kary ograniczenia wolności, wykonywanie czynności związanych z organizowaniem i kontrolowaniem wykonywania kary ograniczenia wolności. W tym ostatnim przypadku organizowanie wykonywania kary ograniczenia wolności może obejmować organizację tak zwanego „zaplecza”, czyli pozyskiwania podmiotów, w których skazani mogliby wykonywać tę karę (art. 56 § 2 i 3 k.k.w.) oraz organizowania jej wykonywania w stosunku do konkretnego skazanego (art. 58 k.k.w.). Zakres powyższych czynności szczegółowo określa r.s.w.s.k.w., nakładając na kuratora sądowego obowiązek nawiązania, w porozumieniu z prezesem sądu rejonowego, stałej współpracy z organami samorządu terytorialnego oraz z przedstawicielami podmiotów określonych w art. 56 § 3 k.k.w. Wspomniany akt wykonawczy określa także obowiązki kuratora związane z organizowaniem pracy, a mianowicie: obowiązek przesłania osobie wyznaczonej w miejscu pracy, do którego skierowano skazanego, niezbędnych dokumentów w celu umożliwienia rozpoczęcia pracy, utrzymywanie stałego kontaktu z podmiotami, w których jest wykonywana praca na cele społeczne, w tym z osobami wyznaczonymi do organizowania i kontrolowania pracy, organizacja i prowadzenie szkoleń oraz instruktaży dla osób wyznaczonych do organizacji pracy skazanych.

W zakresie czynności związanych z kontrolowaniem wykonania kary akt ten wskazuje, że kontrola ta odbywa się głównie przez wizyty w miejscu pracy, sprawdzanie wykonywania przez skazanego nałożonych na niego obowiązków oraz analizę informacji przesyłanych co miesiąc przez osoby wyznaczone do organizacji pracy skazanych, w szczególności w zakresie liczby przepracowanych godzin i zachowania skazanego podczas wykonywania pracy. Podobną rolę spełnia też wezwanie skazanego do złożenia wyjaśnień dotyczących odbywania kary. W razie nieprawidłowości kurator ma prawo przeprowadzenia ze skazanym rozmowy dyscyplinującej oraz udzielenia mu stosownych pouczeń.

Wspomnieć także wypada, że sądowy kurator zawodowy w ramach czynności związanych z wykonywaniem kary ograniczenia wolności ma prawo żądać od skazane-

²³ Zob. M. Niewiadomska-Krawczyk, *op. cit.*, s. 172 i n.

²⁴ *Ibidem*, s. 173.

go wyjaśnień w każdym czasie i wezwać go w tym celu do osobistego stawiennictwa (art. 60 k.k.w.), a także przysługuje mu prawo występowania do sądu z wnioskiem w zakresie modyfikacji kary (art. 61 k.k.w.), odroczenia lub przerwy w jej wykonaniu (art. 62 i art. 63 k.k.w.), skrócenia kary (art. 64 k.k.w.) czy orzeczenia kary zastępczej (art. 65 k.k.w.). W powyższych sprawach kurator jest także uprawniony do udziału w posiedzeniach sądu.

Omówiony dotychczas zakres czynności zawodowego kuratora sądowego, ukształtowany został w wyniku zmian obowiązującego k.k.w., będących z kolei efektem nowelizacji prawa karnego materialnego. Przeprowadzone zmiany miały przede wszystkim charakter jakościowy, a nie ilościowy i z pewnością doprowadziły do wzrostu roli kuratora zawodowego jako organu postępowania wykonawczego, wzmacniając przy tym jego autonomię w zakresie wykonywania tego typu orzeczeń.

Zmiany w zakresie kary ograniczenia wolności z 2015 r.

Niestety, opisane w pierwszej części niniejszego opracowania zmiany materialno-prawnego kształtu kary ograniczenia wolności nie były ostatnimi. Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r.²⁵ dokonała bowiem fundamentalnej zmiany treści tej kary.

Jak wynika z uzasadnienia do omawianej noweli, „zasadnicza rozbudowa” kary ograniczenia wolności miała na celu jej „uatrakcyjnienie” i zarazem stworzenie realnej alternatywy nie tylko dla grzywny, ale również dla krótkoterminowej kary pozbawienia wolności oraz tej kary orzekanej z warunkowym zawieszeniem jej wykonania²⁶.

Wspomniana w uzasadnieniu „rozbudowa” treści kary ograniczenia wolności polega na rozszerzeniu jej postaci czy też obowiązków o charakterze „obligatoryjnym zmiennym”²⁷, stanowiących istotę tej kary. Wynika to z treści art. 34 § 1a, zgodnie z którym „kara ograniczenia wolności **polega na [...]**” [podkr. M. N-K.].

Jako pierwszy wymieniony został obowiązek wykonywania nieodpłatnej, kontrolowanej pracy na cele społeczne. Wymiar owej pracy wynosi od 20 do 40 godzin w stosunku miesięcznym (art. 35 § 1 k.k.). Oznacza to, że cały czas kluczową postacią kary ograniczenia wolności pozostaje praca.

Kolejnym elementem treściowym omawianej kary stał się obowiązek pozostawania w miejscu stałego pobytu lub w innym wyznaczonym miejscu, z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego (art. 34 § 1a pkt 2). Obowiązek ten nierozzerwalnie łączy się z kon-

²⁵ Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2015, poz. 396), która weszła w życie dnia 1 lipca 2015 r. – dalej u.z.k.k..

²⁶ Por. uzasadnienie rządowego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (druk sejmowy nr 2393) – www.sejm.gov.pl [dostęp 08.02.2015].

²⁷ M. Hryniewicz-Lach, *komentarz do art. 34 kk*, [w:] R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, wyd. 3, 2015 – www.legalis.pl [dostęp 07.04.2016].

trolą jego realizacji²⁸. Czas wykonywania tego obowiązku określany jest przez sąd z uwzględnieniem warunków pracy skazanego oraz wymiaru innych nałożonych obowiązków. Niemniej jednak czas ten nie może być dłuższy niż 12 miesięcy oraz przekraczać 70 godzin w stosunku tygodniowym i 12 godzin w stosunku dziennym (art. 35 § 3 k.k.).

Trzeci element o charakterze obligatoryjnym zmiennym²⁹ polega na orzeczeniu obowiązku z katalogu wymienionego w art. 72 § 1 pkt 4–7a k.k., to znaczy obowiązku wykonywania pracy zarobkowej, nauki, przygotowania do zawodu, powstrzymania się od nadużywania alkoholu lub używania innych środków odurzających, poddania się terapii uzależnień, poddania się terapii w szczególności psychoterapii lub psychoedukacji, uczestnictwa w oddziaływaniach korekcyjno-edukacyjnych, powstrzymania się od przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, powstrzymania się od kontaktowania się z pokrzywdzonym lub innymi osobami w określony sposób lub zbliżania się do pokrzywdzonego lub innych osób (art. 34 § 1a pkt 3 k.k.). W ten sposób, co podkreśla się w literaturze przedmiotu, dodano do treści kary ograniczenia wolności element o charakterze *stricte* probacyjnym, co mimo oczywistych różnic między tymi instytucjami, w odbiorze społecznym może być mylnie utożsamiane³⁰.

Czwartym elementem jest, tworzący już wcześniej treść tej kary, obowiązek potrącenia z wynagrodzenia za pracę kwoty w wysokości 10–25% w stosunku miesięcznym na cel społeczny wskazany przez sąd (art. 34 § 1a pkt 4 k.k.), przy czym dotyczy to wyłącznie osoby zatrudnionej. Jest on powiązany z zakazem rozwiązania przez skazanego – w okresie na jaki orzeczono karę w tej postaci – stosunku pracy bez zgody sądu (art. 35 § 2 k.k.).

Dodatkowo immanentnie związane z karą ograniczenia wolności są obowiązki wymienione w art. 34 § 2 k.k., a mianowicie zakaz zmiany miejsca stałego pobytu bez zgody sądu oraz obowiązek udzielania wyjaśnień dotyczących przebiegu odbywania kary.

Pomijając zagadnienie represyjności poszczególnych elementów treściowych omawianej kary, podkreślić należy, iż dolegliwość tej kary potęguje wynikająca z art. 34 § 1b k.k. możliwość orzekania obowiązków oraz potrącenia zarówno osobno, jak i łącznie, w dowolnej konfiguracji³¹. To oznacza, że kara ta stała się bardzo „plastyczna”, a o jej ostatecznym kształcie decyduje sąd. Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, może ona wystąpić w 15 zasadniczych wariantach³², przy czym, gdyby potraktować

²⁸ Por. K. Mamak, D. Zając, *Dozór elektroniczny*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015*, Kraków 2015, s. 221 i n.

²⁹ W literaturze przedmiotu spotyka się też określenie omawianych elementów jako „względnie obligatoryjne” – zob. R. Giętkowski, [w:] R. Stefański (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. 14, 2016 – www.legalis.pl [dostęp 07.04.2016] lub „ruchome elementy treściowe kary” – A. Grześkowiak, *Kodeks karny. Komentarz.*, wyd. 3, 2015 – www.legalis.pl [dostęp 04.2016].

³⁰ Por. T. Sroka, *Kara ograniczenia wolności*, [w:] W. Wróbel (red.), *Nowelizacja prawa karnego 2015. Komentarz*, Kraków 2015, s. 89 i n.

³¹ Por. R. Pietruszka, *Nowa treść kary ograniczenia wolności*, NKPK 2015, t. XXXVI, s. 44 i n.

³² *Ibidem*, s. 45.

obowiązek wynikający z art. 34 § 1a pkt 3 k.k. nie jako jeden, ale jako kilka niezależnych obowiązków (co *de facto* ma miejsce), to liczba wariantów, w jakich może być orzeczona kara ograniczenia wolności, wynosić może nawet 1023³³. Należy podkreślić, że owa dowolność kształtowania kary ograniczenia wolności nie wyłącza także sekwencyjnego jej „budowania”.

Dodatkowo kara ta może być uzupełniana o elementy fakultatywne, określone w art. 34 § 3 k.k., to jest świadczenie pieniężne, o którym mowa w art. 39 pkt 7 k.k., lub obowiązki wynikające z art. 72 § 1 pkt 2 i 3 k.k., a mianowicie obowiązek przeproszenia pokrzywdzonego oraz obowiązek alimentacyjny.

Ustawodawca zrezygnował zarazem, co warto wskazać, z możliwości warunkowego zawieszenia wykonania kary ograniczenia wolności, a granice jej wymiaru ustalił w wysokości od 1 miesiąca do lat 2.

Poczynione wyżej rozważania prowadzą do wniosku, że po nowelizacji k.k., dokonanej ustawą z dnia 20 lutego 2015 r. kara ograniczenia wolności stała się „środkiem bliżej nieokreślonym”³⁴ normatywnie, któremu ostateczną treść (kształt) nadaje sąd orzekający w konkretnej sprawie.

Nowa treść kary ograniczenia wolności a czynności kuratora sądowego

Skoro tak, to należy postawić pytanie, jaki wpływ ma lub może mieć nowa treść kary ograniczenia wolności na czynności zawodowego kuratora sądowego, wykonującego tę karę.

Na wstępie wskazać trzeba, że u.z.k.k. dokonała stosownych zmian także w k.k.w. zarówno w rozdziale IX poświęconym wykonywaniu kary ograniczenia wolności, jak i w rozdziale XI dotyczącym dozoru oraz praw i obowiązków kuratorów sądowych.

W tym miejscu należy podkreślić, że nowy kształt kary ograniczenia wolności determinuje w znacznym stopniu czynności kuratorów sądowych związane z wykonaniem tego typu orzeczeń. Podstawowa zmiana ma charakter jakościowy i jest związana z eklektycznym charakterem kary ograniczenia wolności. Do tej pory czynności kuratora sądowego w zakresie organizowania i kontrolowania wykonania tej kary koncentrowały się na obowiązku wykonywania przez skazanego nieodpłatnej, kontrolowanej pracy. W wyniku dokonanej zmiany kara ta może być znacznie bardziej złożona, co spowoduje, w pierwszej kolejności, konieczność organizacji przez kuratora zawodowego samego sposobu wykonywania tej kary, i to niezależnie od tego, czy kilka obowiązków zostanie orzeczonych jednocześnie, czy też sąd zdecyduje o sekwencyjnym ukształtowaniu owej kary. Może zatem zdarzyć się tak, że spośród kilku orzeczeń przekazanych

³³ Tak T. Sroka, *op. cit.*, s. 135.

³⁴ R. Pietruszka, *op. cit.*, s. 46.

kuratorowi sądowemu do wykonania, każda kara ograniczenia wolności wymagać będzie innej organizacji jej wykonania oraz podjęcia w ramach zadań związanych z jej wykonaniem, zupełnie innych czynności.

Należy bowiem zwrócić uwagę na różne „schematy” wykonywania poszczególnych obowiązków treściowych kary. Tak jak dotychczas, jedynie wykonywanie kary ograniczenia wolności w postaci potrącenia pozostaje w gestii sądu.

Do zadań kuratora zawodowego należy zaś wykonanie tej kary w postaci obowiązku pracy, obowiązku (obowiązków) wynikającego z art. 34 § 1a pkt 3 oraz obowiązku pozostawania w miejscu stałego pobytu lub w innym wskazanym miejscu z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego.

Pierwsza z postaci będzie mogła być, co do zasady, wykonywana w sposób omówiony w części II niniejszego opracowania, z niewielkimi zmianami w zakresie poszczególnych czynności dotyczących organizowania i kontrolowania owego procesu wykonywania kary. Do najważniejszych zmian wpływających na czynności zawodowego kuratora sądowego należy z pewnością rozszerzenie kręgu podmiotów, w których może być wykonywana nieodpłatna, kontrolowana praca na cele społeczne na podmioty, którym powierzono w dowolny sposób wykonywanie zadań własnych gminy (art. 56 § 4 k.k.). W tej sytuacji liczba czynności dokonywanych w ramach zadania polegającego na organizacji wykonywania kary ograniczenia wolności ulegnie zwiększeniu z uwagi na konieczność pozyskiwania owych podmiotów oraz utrzymywania z nimi stałego kontaktu w zakresie wykonywania tej kary wobec poszczególnych skazanych. Wydaje się również, że na wzrost aktywności kuratora sądowego w zakresie czynności o charakterze procesowym wpłynie zmiana przepisów dotyczących możliwości modyfikacji przez sąd liczby godzin wykonywanej pracy (art. 61 § 2 k.k.w.), uznania kary za wykonaną (art. 64 k.k.w.), orzekania kary zastępczej oraz wstrzymania jej wykonania (art. 65 i 65a k.k.w.), co skutkować będzie liczbą składanych przez kuratora wniosków oraz liczbą posiedzeń z jego udziałem.

Jeśli zaś chodzi o obowiązek wynikający z art. 34 § 1a pkt 3, to należy wskazać, że dokonane przez ustawodawcę rozróżnienie na obowiązki tak zwane probacyjne, kształtujące treść kary ograniczenia wolności oraz te o charakterze fakultatywnym, rodzi konsekwencje w zakresie wykonywania kary ograniczenia wolności. O ile przed wejściem w życie omawianej zmiany orzeczenie jakiegokolwiek obowiązku określonego w art. 72 k.k. tworzyło po stronie kuratora sądowego konieczność podjęcia wyłącznie czynności o charakterze kontrolnym, o tyle obecnie wydaje się, że kurator sądowy może się ograniczyć do kontroli wykonania obowiązków wyłącznie w zakresie tych, które zostały orzeczone na podstawie art. 34 § 3 k.k., i które nie podlegają modyfikacji na podstawie treści art. 61 § 1 k.k.w.

W stosunku bowiem do tych obowiązków, które stanowią o treści kary ograniczenia wolności, konieczne wydaje się podjęcie także czynności związanych z organizowaniem ich wykonywania w ramach eklektycznie zbudowanej kary ograniczenia wolności. Świadczyć o tym może fakt, iż ustawodawca nakazał odpowiednie stosowanie przepisów art. 57 § 1–4 k.k.w. wyłącznie do wykonywania obowiązku wynikającego z art. 34 § 1 a pkt 3, a zatem stanowiącego treść kary ograniczenia wolności. Chodzi tu o czynności związane z wezwaniem skazanego przez kuratora sądowego, udzielenia mu stosownego pouczenia oraz wystąpienia z wnioskiem o orzeczenie kary zastępczej. Jak słusznie zauważa K. Postulski³⁵, owo odpowiednie stosowanie przepisu nie obejmuje terminu rozpoczęcia odbywanej kary, gdyż stosownie do treści art. 57a § 4 k.k.w., rozpoczęcie odbywania kary w postaci omawianego obowiązku następuje z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia, a nie jak w przypadku obowiązku wykonywania pracy, z chwilą przystąpienia do jej wykonywania.

Ponadto wskazać trzeba, iż ewentualne modyfikacje w postaci ustanowienia, rozszerzenia lub zmiany, dotyczą wyłącznie obowiązków tak zwanych probacyjnych stanowiących treść kary ograniczenia wolności (art. 61 § 1 k.k.w.) nie zaś obowiązków o charakterze fakultatywnym. Pytaniem otwartym pozostaje kwestia zasadności takiego podziału wspomnianych obowiązków na dwie grupy.

Istotny wpływ na zakres czynności zawodowego kuratora sądowego związanych z wykonywaniem kary ograniczenia wolności ma również wprowadzenie do treści tej kary, jako jednego z obowiązków, odbywania kary ograniczenia wolności w systemie dozoru elektronicznego. Zauważyć trzeba, iż samo wykonywanie kary w tym systemie nie jest kuratorom sądowym obce, z uwagi na to, iż do tej pory w systemie tym wykonywana była kara pozbawienia wolności, a kuratorzy podejmowali w tym zakresie pewne czynności³⁶. Jednakże nigdy dotąd system dozoru elektronicznego nie był wykorzystywany jako forma kontroli wykonywania środków prawnokarnej reakcji na przestępstwo o charakterze wolnościowym.

Tryb postępowania kuratora sądowego w tym zakresie został uregulowany wprowadzonymi do k.k.w. przepisami art. 43a–43z umieszczonymi w rozdziale VIIa „System dozoru elektronicznego”. Dozór elektroniczny został w nich określony jako kontrola zachowania skazanego przy użyciu środków technicznych (art. 43b § 1 k.k.w.). Ponadto wyraźnie wskazano, że kara ograniczenia wolności w tym systemie wykonywana jest jako dozór stacjonarny (art. 43 c § 1 k.k.w.), a zatem jako kontrola pobytu skazanego w określonym miejscu w ustalonych godzinach.

³⁵ K. Postulski, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Lex el. [dostęp 07.04.2016].

³⁶ Zob. R. Pelewicz, *Czynności sądowego kuratora zawodowego w wykonywaniu kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego*, „Probacja” 2013, nr 3, s. 87–99.

Czynności kuratora sądowego podejmowane przy wykonywaniu tej postaci kary ograniczenia wolności obejmują organizowanie i kontrolowanie wykonywania kary oraz nałożonych w związku z nią obowiązków (art. 43d § 3 k.k.w.). W ramach tej pierwszej grupy wskazać należy czynności przede wszystkim poprzedzające rozpoczęcie dozoru, między innymi zebranie niezbędnych informacji na temat osób zamieszkujących ze skazanym, ustalenie warunków rodzinnych i socjalno-bytowych warunkujących rozpoczęcie dozoru, ustalenie kwestii wyrażenia zgody na zainstalowanie urządzeń. Druga grupa obejmować powinna czynności polegające na zbieraniu informacji o przebiegu odbywania kary, kontrolę odbywania kary w miejscu stałego pobytu skazanego (art. 43n § 1 i 2 k.k.w.), udzielanie zezwolenia na czasowe opuszczenie miejsca wykonywania dozoru stacjonarnego motywowane szczególnymi względami, wyrażanie zgody (w przypadkach nagłych) na odinstalowanie rejestratora oraz występowanie z wnioskiem o jego ponowne zainstalowanie (art. 43r k.k.w.), a także dokonywanie czynności o charakterze procesowym, związanych z wykonywaniem kary ograniczenia wolności w tym systemie.

Niezależnie od omówionych wyżej zmian jakościowych w zakresie czynności podejmowanych przez zawodowych kuratorów sądowych w procesie wykonywania kary ograniczenia wolności, dodatkowe trudności mogą powstać na skutek konieczności stosowania przy wykonywaniu poszczególnych kar różnych reżimów prawnych. Należy bowiem podkreślić, że wszystkie orzeczenia wydane przed wejściem w życie ostatnio omówionych zmian będą wykonywane na podstawie przepisów obowiązujących przed 1 lipca 2015 r. Orzeczone po tym dniu kary ograniczenia wolności będą miały inną treść i będą musiały być wykonywane w reżimie prawnym ustalonym przez ustawę nowelizującą. Niepokój może budzić ewentualny nagły wzrost obciążenia kuratorów zawodowych sprawami związanymi z wykonywaniem kary ograniczenia wolności (zmiana ilościowa), spowodowany zmianą regulacji prawnej.

Przed wszystkim należy zwrócić uwagę na to, iż nowa regulacja tej kary wynikała z chęci zmiany struktury orzekanych kar na rzecz częstszego wymierzania kary ograniczenia wolności³⁷. Przepisy części ogólnej k.k. wyraźnie preferują orzekanie kar wolnościowych (art. 58 § 1 k.k.) i dopuszczają możliwość orzeczenia przez sąd kary ograniczenia wolności nawet w sytuacji, gdy przestępstwo zagrożone jest wyłącznie karą pozbawienia wolności do lat 8, a zatem za poważniejsze występki (art. 37a k.k.). Przepisy przejściowe u.z.k.k. przewidują też możliwość zamiany na karę ograniczenia wolności orzeczonych przed dniem wejścia w życie nowelizacji kar pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem ich wykonania (art. 16, art. 17) oraz możliwość zamiany na tę karę orzeczonych i wykonywanych kar pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego (art. 14).

³⁷ Por. uzasadnienie rządowego projektu ustawy wymienione w przypisie 26.

Podsumowując tę część rozważań, wskazać trzeba, że zmiana jakościowa w zakresie czynności zawodowego kuratora sądowego związana z wykonywaniem kary ograniczenia wolności w nowym kształcie, w połączeniu ze wzrostem obciążenia kuratorów tą właśnie kategorią spraw z pewnością nie przyczyni się do wzrostu efektywności wykonywania tego rodzaju kary, chyba że rozwiązaniem będzie specjalizacja w ramach grupy zawodowej na potrzeby wykonywania konkretnych rodzajów kar i innych środków prawnokarnej reakcji na przestępstwo. Wydaje się jednak, że przy obecnym kształcie struktury kuratorskiej służby sądowej taka opcja jest mało prawdopodobna.

Podsumowanie

Na zakończenie rozważań dotyczących wpływu zmiany treści kary ograniczenia wolności na czynności zawodowego kuratora sądowego związane z jej wykonywaniem wypada wspomnieć, iż nieoczekiwanie ustawodawca dokonał dwóch kolejnych zmian w przepisach prawa karnego materialnego oraz wykonawczego, mających fundamentalne znaczenie dla prowadzonych w niniejszym opracowaniu wywodów.

Ustawami z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny i ustawy – Kodeks karny wykonawczy³⁸ i o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw³⁹ uszczuplono liczbę obowiązków treściowych kary ograniczenia wolności, usuwając obowiązek pozostawania w miejscu stałego pobytu z zastosowaniem systemu dozoru elektronicznego oraz przenosząc obowiązek określony w art. 34 § 1a pkt 3 k.k. do art. 34 § 3 k.k.⁴⁰

W ten sposób dokonano, w pewnym sensie, „powrotu” do kary ograniczenia wolności w dwóch postaciach, to jest pracy na cele społeczne i potraćenia, z tym że pozostawiono jednocześnie treść art. 34 § 1b, co oznacza dopuszczenie do łącznego, a nie wyłącznie alternatywnego, orzekania tych obowiązków.

Jednocześnie zrezygnowano z podziału obowiązków o charakterze probacyjnym na kształtujące treść tej kary oraz ją uzupełniające, nadając wszystkim ten sam fakultatywny charakter. Zmieniono również treść art. 61 § 1 k.k.w., umożliwiając modyfikację wszystkich tych obowiązków w trakcie procesu wykonywania kary⁴¹.

Wprowadzone zmiany nadały zatem nową, jeszcze inną jakościowo treść omawianej karze, co z pewnością nie zostanie bez wpływu na sposób jej wykonywania.

³⁸ Dz. U. z dnia 31 marca 2016 r., poz. 428, ustawa wchodzi w życie dnia 15 kwietnia 2016 r.

³⁹ Dz. U. z dnia 1 kwietnia 2016 r., poz. 437, ustawa wchodzi w życie dnia 15 kwietnia 2016 r.

⁴⁰ Zob. art. 1 pkt 1 ustawy wymienionej w przypisie 37 oraz art. 7 pkt 1 a i b ustawy wymienionej w przypisie 38.

⁴¹ Zob. art. 8 pkt 7 ustawy wymienionej w przypisie 38

Choć wydawać by się mogło, że ostatnia opisana zmiana przyczyni się do zmniejszenia obciążenia pracą kuratorów sądowych, z uwagi na ograniczenie treści tej kary, to chyba jest to tylko pozorne ułatwienie.

Należy przede wszystkim podkreślić, że tak częste zmiany kształtu tej kary oraz diametralny charakter tych zmian z pewnością wywierać będą negatywny wpływ na czynności podejmowane przez zawodowego kuratora sądowego w związku z wykonywaniem orzeczeń o karze ograniczenia wolności.

Powodów takiego stanu rzeczy można by pewnie znaleźć kilka, ale jeden z nich wydaje się zasadniczy.

Pamiętać należy, że obecnie kuratorzy sądowi wykonują jeszcze kary ograniczenia wolności orzeczone przed zmianą z dnia 1 lipca 2015 r., kary orzeczone po wejściu w życie nowych przepisów, a także przyjmować będą do wykonania kary orzeczone po dniu 15 kwietnia 2016 r. Będą zatem zmuszeni wykonywać tę karę opierając się już nie na dwóch, jak było wspomniane w poprzedniej części opracowania, ale na trzech różnych porządkach prawnych, w których różnice albo mają charakter diametralny, albo dotyczą wprawdzie szczegółów, ale istotnych z punktu widzenia podejmowanych czynności. Poza tym stopień złożoności poszczególnych kar ograniczenia wolności może być różny, co wymagać będzie wnikliwej analizy orzeczenia i skrupulatnej organizacji wykonywania takiej kary. Uwzględniając liczbę tego typu orzeczeń oraz obciążenie kuratorów zawodowych innymi jeszcze sprawami, prawidłowe wykonywanie tego typu orzeczeń wymagać będzie ze strony tej grupy zawodowej ogromnego wysiłku oraz pokonywania wielu problemów praktycznych.